Mijnheer de Voorzitter^ Excellenties, Dames en Heren,

BEZINT eer ge begint! Met verkiezingen voor staten en gemeenteraden in een niet al te ver verschiet is onze partij begonnen met de voorbereidingen van haar verkiezingsactiviteit. Het gemeente- en provincieprogramma, die onlangs door de partijraad zijn vastgesteld, bieden stof te over voor bezinning, ook op de waarde van het plaatselijk en regionaal bestuur.

Het partijbestuur heeft de gelegenheid van dit congres willen aangrijpen tot bezinning. Moge het resultaat van mijn overpeinzingen, waartoe ik mij op Uw verzoek. Mijnheer de Voorzitter, heb gezet, tot deze bezinning bijdragen. In verband met de beperking, welke ik mij moet opleggen, bepaal ik mij vrijwel uitsluitend tot het gemeenteprogramma, waaraan ik bij mijn eigen overpeinzingen de stof heb ontleend.

De keuze van het onderwerp kan ook om een andere reden dan het naderen van verkiezingen opportuun worden genoemd. De ontwikkeling in de laatste tij d heeft weer eens bevestigd, hoezeer ook de gemeenten betrokken zijn bij de algemene economische ontwikkeling. De huidige moeilijkheden, culminerend in een ernstig kapitaaltekort, gaan met name niet ongemerkt aan de gemeenten voorbij. Beschouwingen over plaatselijk bestuur behoeven dan ook niet geheel uit de toon te vallen op een congres, waar de ontwikkeling van de welvaart aan de orde is. Financieel beleid en gemeentelijke zelfstandigheid

Op de betekenis van de ontwikkeling van de welvaart voor de gemeente zelve ga ik niet verder in. Staat U mij echter toe naar aanleiding van de

huidige financiële toestand enkele opmerkingen te maken over de gemeentelijke zelfstandigheid.

Door het beleid van de regering is een beroep op de kapitaalmarkt door de lagere publiekrechtelijke lichamen practisch onmogelijk geworden. De overige maatregelen van regeringswege met name ten aanzien van de gemeentefinanciën dwingen de gemeenten in een wel zeer nauw sluitend financieel keurslijf.

De uitvoering van gemeentelijke investeringsprogramma's stokt. Het kapitaaltekort bedreigt zelfs het woningbouwprogramma, zodat de regering besloot de financiering van de woningwetbouw weer van de gemeenten over te nemen.

Het is wel zeer verleidelijk om te trachten een antwoord te geven op de vraag, of uit een oogpunt van verdelende rechtvaardigheid de lasten van de financiële noodsituatie wel juist worden verdeeld en of met name de gemeenten niet onevenredig zwaar worden getroffen. Ik moet U het antwoord schuldig blijven.

Wat mij in verband met het onderwerp het meest intrigeert, is de kwestie van de gemeentelijke zelfstandigheid, welke men voelt bedreigd. Niet dat men zou wensen, dat de gemeenten — behoudens het gewone wettelijke toezicht — in hun financieel beleid worden vrijgelaten! De noodzaak van maatregelen wordt erkend, niet alleen uit een oogpunt van algemeen belang, doch ook vanuit het oogpunt van het belang van de gemeenten gezamenlijk. Het overgrote deel van de gemeenten zou immers bij vrijheid geen enkele financiële baat vinden en in hun financiële nood toch op de centrale overheid zijn aangewezen. Wat men echter wel kan beluisteren is de wens naar wat ik eenvoudigheidshalve kapitaaldistributie zou willen noemen en dat naar objectieve maatstaven. Dat het mogelijk zou zijn op korte termijn tot de gewenste regeling te geraken, welke aan reële eisen voldoet, lijkt mij meer dan twijfelachtig.

Als men dan waarschuwend de vinger heft, omdat men de zelfstandigheid van de gemeente bedreigd gevoelt, bedenke men evenwel dat men in abstracto wel van de gemeente kan spreken, doch dat in werkelijkheid een naar aard en omvang grote verscheidenheid van gemeenten zich aan ons openbaart. En men bedenke evenzeer, dat deze grote verscheidenheid, van gemeenten — zij moge haar grond vinden in de historie — thans eenvoudigweg niet meer denkbaar zou zijn geweest, als deze gemeenten in het verband van onze staatsgemeenschap niet de ontwikkeling hadden doorgemaakt, welke zij hebben doorgemaakt. De uitgroei van onze staatsgemeenschap bracht een grotere verbondenheid der delen met zich mede. Deze ontwikkeling — en ik moge hier vooral de aandacht vragen voor de kleinere gemeenten — heeft de gemeenten niet meer aan hun eigen lot overgelaten, doch hen deelgenoot gemaakt van een lotsgemeenschap, welke de gemeenten zelve onmiskenbaar ten goede is gekomen. Ik waag het zelfs te stellen, dat vele kleine en misschien zelfs grotere gemeenten aan de ontwikkeling ten offer zouden zijn gevallen, zodat er van zelfstandigheid helemaal geen sprake meer zou zijn, als zij in de lotsgemeenschap van de gemeenten gezamenlijk niet hadden kunnen delen. Men kan van oordeel zijn, dat het beleid van de centrale overheid de zelfstandigheid van de gemeenten niet altijd op de juiste wijze heeft ontzien, het komt mij voor dat de centrale overheid in ons land wezenlijk heeft bijgedragen en

nog bij draagt tot de uitgroei van de lotsgemeenschap der gezamenlijke gemeenten, waardoor de gemeentelijke zelfstandigheid in de nieuwere verhoudingen wezenlijk behouden bleef.

En overigens is de gemeentelijke zelfstandigheid niet alleen een kwestie van erkenning en eerbiediging door de centrale overheid. Het is ook en niet in de laatste plaats een zaak van de gemeenten zelf. Het is een kwestie van zelfstandig zijn. De ontwikkeling stelt eisen, waaraan de gemeenten zelf dienen te beantwoorden, willen zij hun zelfstandigheid wezenlijk behouden zien. Samenwerking van gemeenten onderling lijkt mij daartoe thans onmisbaar. Het gemeenteprogramma 1958 van onze partij gewaagt in het tweede punt van hoofdstuk I van deze samenwerking. Ik moge mijn opmerkingen over de gemeentelijke zelfstandigheid naar aanleiding van de huidige financiële situatie beëindigen met naar de uitermate belangrijke desiderata, welke in dit tweede punt zijn vervat, te verwijzen.

Internationale ontwikkeling

en belangstelling voor plaatselijk en regionaal bestuur.

Kan men de keuze van het onderwerp ook opportuun noemen, indien men de aangelegenheid benadert vanuit het gezichtspunt van de internationale ontwikkeling? Ik doel dan niet op de meest recente ontwikkeling in verband met de ruimtevaart, doch meer op de ontwikkeling in verband met het verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap en de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie. Heeft het zin bij deze ontwikkeling zich nog druk te maken over het besturen van gemeenten en provinciën?

De Europese Economische Gemeenschap zal een wezenlijke verandering met zich brengen voor de souvereiniteitsgestalte van de deelnemende staten. En als men dan meent te kunnen constateren, dat met andere moderne West-Europese staten de onze als het ware de gestalte van een gemeente gaat aannemen, dan vraagt men zich af, wat er wel van de gemeente en provincie kan overblijven. Beziet men de zaak dan niet te veel uit een oogpunt van machtsvolkomenheid en -onvolkomenheid? Het geheel is ondenkbaar zonder de delen. De geheel-deelverhouding ondergaat door de vorming van Europese gemeenschappen een verbreding. Dat dit noodzakelijk een streep zou halen door de betekenis van provincie en gemeente, lijkt mij op zijn minst een miskennen van het streven naar de opbouw van een organisch geheel.

De geschiedenis van ons vaderland biedt in dezen stof tot enige lering. De stad heeft in de loop van de eeuwen aan macht ingeboet. De gemeente heeft echter haar betekenis niet verloren door deel uit te maken van het staatsgeheel. Integendeel — ik moge herhalen wat ik bij mijn opmerkingen over de gemeentelijke zelfstandigheid reeds naar voren heb gebracht — door het staatsgeheel mede op te bouwen heeft de gemeente een ontwikkeling kunnen doormaken, die anders niet mogelijk was geweest. Anderhalve eeuw ontwikkeling bevestigen voor ons land de organische staatsgedachte. Al doen zich — uiteraard zou ik haast zeggen — centralistische en centraal-dirigistische tendenzen gelden, de gemeenten en provincies zijn in het geheel een eigen functie blijven vervullen, hoewel deze naar aard en inhoud verandering te zien heeft gegeven. Het zich teweerstellen tegen bedreiging van zelfstandigheid, het veld winnen van de gedachte van de noodzaak van intergemeentelijke samenwerking, de aandacht voor de taak van de provincie en in het algemeen voor de taakverdeling tussen rijk, provincie en gemeente zijn een aanwijzing voor het bestaan van levende gebiedscorporaties van lagere orde.

En naast deze territoriale lichamen verdienen de functionele vermelding. De historisch beproefde figuur van het waterschap voegt zich naar de nieuwe tijd. En tenslotte is het openbare bedrijfslichaam in de laatste tijd de verscheidenheid van delen komen completeren.

Het ware een miskenning van de staatsgemeenschap naar haar ware aard aan lichamen van lagere orde als de gemeente en de provincie een plaats te ontzeggen in het geheel. Indien de groei van eenheden over de grenzen der staten heen de aandacht met name van de jeugd zou aftrekken van de gemeente en de provincie, zou dit niet alleen een ernstig verlies zijn, doch ook een miskenning van de ware aard van het groeiend grotere geheel.

Gemeentepolitiek en politieke belangstelling.

Ik verlaat thans het pad van de opportuniteitsvragen. Mijnheer de Voorzitter, om me meer directelijk met het onderwerp zelf bezig te houden. Als men goed wil worden verstaan, moet men het risico durven lopen te worden misverstaan. Naar Thorbecke's bekende woorden, begint het goede staatsburgerschap bij een goed ontwikkeld plaatselijk burgerschap. Deze uitspraak heeft haar waarde behouden, ook voor onze tijd. Zij lijkt mij zelfs van wijdere strekking, dan waarvoor Thorbecke haar in zijn tijd bedoelde. Zijn woord wordt evenwel naar mijn mening misverstaan, als men het plaatselijk burgerschap slechts zou zien als een functie van het staatsburgerschap. Zoals de zelfstandigheid van de gemeente haar eigen waarde heeft, zo heeft ook het goed ontwikkeld plaatselijk burgerschap zijn eigen waarde. Hoe moeilijk het ook moge zijn de verhouding van plaatselijk burgerschap en staatsburgerschap — met een Europees burgerschap in het verschiet — in haar volheid in één volzin te karakteriseren, het behoeft echter wel geen bewijs, dat voor het wekken en ontwikkelen van politieke belangstelling en politiek besef de gemeentepolitiek van grote betekenis is.

Enkele indicaties onthoud ik U echter niet. Sprekend over de geschiedenis van het liberalisme als politieke richting herinnerde blijkens de Nieuwe Rotterdamse Courant van 1 November Oud de Liberale Studentenvereniging eraan, dat Thorbecke lid van de leidse gemeenteraad is geweest. Voor meer staatslieden is de gemeentepolitiek een leerschool gebleken. Wat de huidige minister-president aan zijn ervaring in het haagse gemeentebestuur te danken heeft, hoezeer de voorzitter van „onze" Tweede Kamer-fractie zijn amsterdamse jaren later zich ten nutte heeft weten te maken, zij zouden er zelf ons van kunnen getuigen. Ik acht me gerechtigd de geformuleerde stelling een meer universele strekking toe te kennen. In de pers zijn wij er bij gelegenheid van de

duitse verkiezingen nog eens aan herinnerd, dat Adenauer in het bestuur van de stad Keulen is

vergrijsd.

Doch hoe vergaat het de gewone burger
en in dezen maak in geen
onderscheid tussen man en vrouw? Staat U mij toe, Mijnheer de Voorzitter, bij mijn eigen nog niet zo heel ver terugreikende herinnering te rade te gaan? Dan verheel ik U niet, dat aan het begin van mijn politieke belangstelling bewondering en ergernis stond. De bewondering hield verband met provinciale staten, mijn ergernis gold een gemeenteraad. Ik moest daar wel aan terugdenken, toen ik mij ging zetten aan de voorbereiding van deze rede.
De herinnering aan bewondering en ergernis bood mij een goed uitgangspunt voor mijn overpeinzingen. U wenst verduidelijking? De bewondering gold mijn grootvader, die jarenlang lid is geweest van de brabantse staten. De ergernis gold een gemeenteraad. Ik was leerling van een middelbare school, toen ik mijn eerste gemeenteraadsvergadering meemaakte, uiteraard op de publieke tribune. Die kennismaking heeft mij geen ontzag voor dat bestuurscollege ingeboezemd. In mijn jeugdige overmoed heb ik mijn hart in de plaatselijke pers gelucht. Ergerde mij de wijze waarop de voorstellen van burgemeester en wethouders werden behandeld? Was het de particularistische stellingname van raadsleden, waar gemene belangen aan de orde waren? Ik had mij een vergadering van de vroedschap anders voorgesteld.
Oudere toehoorders zullen mij wellicht willen toevoegen, dat het de leeftijd was, het gebrek aan inzicht en ervaring en het gebrek ook aan werkelijkheidszin, die de ergernis verklaren. Toch meen ik, dat niet alleen de bewondering voor mijn grootvader als lid van het provinciaal bestuur haar nut heeft gehad voor de ontwikkeling van mijn politieke belangstelling en politiek besef. Als ik het wel heb, heeft ook de ergernis zijn goede uitwerking gehad. In deze ergernis vond bij mij de spanning tussen werkelijkheid en ideaal in het politieke leven toen haar uitdrukking. Die spanning was er. Zij is er en zij zal er blijven. Hoe het mijn politieke belangstelling verder is vergaan, moge ik U besparen.
Spanning tussen werkelijkheid en ideaal in het plaatselijk bestuur
Het beeld van de werkelijkheid van het plaatselijk bestuur bevat onvolkomenheden. Het laat indrukken van een zekere ontoereikendheid achter. Verwacht van mij niet, dat ik een poging doe van de onvolkomenheden en de ontoereikendheid een beeld te schetsen. Ik breng de onvolkomenheden en de ontoereikendheid ter sprake, omdat ik beducht ben voor een wezenlijke aantasting van de gemeentelijke zelfstandigheid, waarbij men zich juist op die onvolkomenheden en die ontoereikendheid zou kunnen beroepen. Belangrijk voor het antwoord op de vraag, hoe men tegenover een onvolkomen werkelijkheid moet staan, is het ideaal. Voor dit ideaal nu moge ik in het bijzonder Uw aandacht vragen.
Voorop sta, dat het ideaal als zodanig nooit werkelijk gestalte kan krijgen. Het zal zijn en blijven het beleven door onvolkomen mensen van een stelsel, dat in zijn organisatorische en juridische vormgeving zeker niet mag worden overschat.
Het gemeentebestuur staat in onze tijd voor vele en ingewikkelde
problemen. De oplossing vraagt deskundigheid op velerlei gebied. Het is onjuist te eisen, dat de gemeentebestuurder zich op al deze gebieden een deskundige toont. Deskundige ambtelijke adviezen kunnen de gemeentebestuurder het deskundig inzicht verschaffen, dat hij behoeft. Hiernaast wijs ik gaarne op al die activiteiten, welke op de vorming van een deskundig oordeel zijn gericht. Men denke aan de belangrijke activiteit in dezen van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, een vereniging die een uitdrukking is van de levende zelfstandigheid van de Nederlandse gemeenten en die op haar beurt voor de ontwikkeling van die zelfstandigheid van zo grote betekenis is. Men denke voorts aan de activiteit van politieke partijen enz. Al deze activiteiten dragen direct of indirect bij tot de vorming van een openbare mening. Het resultaat van deze meningsvorming, het deskundige oordeel, is onmisbaar voor het vormen van een politiek oordeel. Deskundig en politiek oordeel zijn echter niet identiek. Maar het gebrekkig politiek besef bij gemeentebestuurders, een particularistische instelling welke hen belet de zaken te zien in het licht waarin zij moeten worden bezien, in het licht van het gemene welzijn? De erkenning van de aanwezigheid van onvolkomenheden als deze houdt echter naar mijn mening geen rechtvaardiging in van centralistische conclusies, tenzij.
Tenzij men van mening zou zijn, dat het bestuur ware voor te behouden aan bovenmenselijke creaturen in de tijdelijke orde, aan wie niets van het menselijke vreemd zou zijn, behoudens ’s mensen onvolkomenheid. Men kan, zo men dit wil, met een schameler maaksel van het verstand genoegen nemen in de vorm van de „homo politicus”, de vlees geworden politieke rationaliteit, die natuur-noodzakelijk rationeel politiek oordeelt en consequent daarnaar handelt. Het valt niet moeilijk te erkennen, dat de werkelijkheid van de samenleving er niet een is van politieke halfgoden en mensen en evenmin van „homines politici”. En toch heb ik het gevoel, dat we wel eens in deze onjuiste abstracties verstrikt raken. Moeten we ons hoeden voor dergelijke rationele concepties bij een beoordeling van het plaatselijk bestuur en zijn verschijningsvormen in de werkelijkheid, daarnaast ware het evenzeer onjuist uit het oog te verliezen dat ontwikkeling tijd vergt.
De onvolmaakte mens is op zijn vervolmaking gericht. Hij heeft er een mensenleeftijd voor nodig, ook al bereikt hij de volmaaktheid niet. Dat geldt ook voor de politieke samenleving van mensen. De democratie komt niet volmaakt en wel uit de lucht vallen. Zij moet door onvolkomen mensen worden beleefd en door beleving worden vervolmaakt, zonder dat de volmaaktheid grijpbaar is.
Spreiding van publieke verantwoordelijkheid
zoek naar een maatstaf, welke aan de werkelijkheid van het plaatselijk bestuur ware aan te leggen, lijkt het juist te rade te gaan bij het gemene welzijn zelf. Het gemene welzijn is een menselijk welzijn, een welzijn van mensen gezamenlijk. Het gaat om menselijke waarden en de bevordering daarvan. Die maatstaf moet zijn een maatstaf van volledig menselijke doelmatigheid.

De democratie is meer dan een stelsel van spreiding van macht. Belangrijker lijkt de spreiding van publieke verantwoordelijkheid. Hiervoor moge ik in het bijzonder de aandacht vragen bij het beoordelen van de werkelijkheid van het plaatselijk bestuur. Het gaat er in de democratie om de burger in de publieke verantwoordelijkheid te doen delen. Uiteraard dient de wijze waarop en de mate waarin aangepast te zijn aan de mogelijkheden van de burgers.
De sociale zijde van ’s mensen natuur stempelt hem tot drager van medeverantwoordelijkheid. De publieke verantwoordelijkheid is, gezien de gemeenschap waarop ze is gericht, een hogere vorm van deze medeverantwoordelijkheid. Het dragen van publieke verantwoordelijkheid heeft betekenis voor de ontplooiing van de menselijke persoonlijkheid. Het dragen van publieke verantwoordelijkheid heeft persoonlijkheidswaarde. En waarin is de democratie de mens meer nabij dan in de gemeente? Het gemeenteprogramma 1958 noemt het plaatselijk bestuur de eerste mogelijkheid tot ontwikkeling van onze democratie. Ik zou dit als volgt willen aanvullen, dat het plaatselijk bestuur de eerste en bezien vanuit het oogpunt van spreiding van publieke verantwoordelijkheid de beste mogelijkheden biedt tot verwezenlijking van de democratie. En alle onvolkomenheden ten spijt leert men het dragen van publieke verantwoordelijkheid het best door ze te dragen. Als dat voor de magistraat zelf geldt, geldt dat ook voor de gemeentenaar. Ik beroep mij daarvoor gaarne op Feber. In het jongste nummer van De Gemeenteraad — „ons” voortreffelijk geredigeerd blad voor gemeentepolitiek, dat in onze kring ruimere aandacht verdient — reageert hij op de gedachte van Oud, de burgemeester door de gemeenteraad te doen verkiezen. Hij wijst daarbij op de betekenis van de bestuurservaring. De burgemeester groeit in de uitoefening van zijn ambt.
Ik moge de gedachte van spreiding van publieke verantwoordelijkheid enigermate concretiseren. Is het regionaal en plaatselijk bestuur op zich reeds een vorm van spreiding van publieke verantwoordelijkheid uit staatkundig oogpunt bezien, die spreiding dient in provincie en gemeente zelf te worden voortgezet. Omwille van de tijd beperk ik mij weer tot de gemeentelijke verhoudingen. De derde paragraaf van het eerste hoofdstuk van het nieuwe gemeenteprogramma is gewijd aan de samenwerking met de burgerij en haar organisaties. Onder letter a staat te lezen, dat het gemeentebestuur bij voortduring een beroep dient te doen op de organisaties der burgers voor advies en medewerking, zulks ter bevordering van een nauwer contact tussen het gemeentebestuur en de burgers en ter aankweking van de zin voor burgerschap. En voorts wordt in deze paragraaf aandacht geschonken aan de bevordering van de maatschappelijke werkzaamheid in bonte verscheidenheid. Aldus komen twee zijden van de verhouding van het plaatselijk bestuur tot het maatschappelijk leven in de gemeente tot uitdrukking: enerzijds het bevorderen van de zelfwerkzaamheid van de burgers en hun organisaties op de verschillende terreinen van het leven en anderzijds het delen met hen van de publieke verantwoordelijkheid, van de verantwoordelijkheid voor het gemeentelijk welzijn.

Bevordering van de zelfwerkzaamheid der burgers
Voor het bepalen van de taak van de gemeentelijke overheid mogen overwegingen van bijzondere doelmatigheid een rol spelen, van principale betekenis zijn echter overwegingen van wat ik kortheidshalve na het voorgaande menselijke doelmatigheid mag noemen, ook waar het betreft de houding van de gemeentelijke overheid ten aanzien van de zelfwerkzaamheid der burgers. Maatschappelijke werkzaamheid van de burgers is een vorm van zelfverwerkelijking, ontplooit de persoonlijkheid, heeft persoonlijkheidswaarde. Overwegingen als deze vergete men niet in de waagschaal te leggen tegenover of naast doelmatigheidsoverwegingen van bijzondere aard. Ten aanzien van de zelfwerkzaamheid der burgers en hun organisaties valt het accent op de bevorderende taak van het gemeentebestuur. Van overheidswege kan het initiatief voor enige maatschappelijke activiteit moeten uitgaan, het is een daad van ware bestuurskunst zich terug te trekken, zodra het initiatief door burgers kan worden overgenomen. Een telkens weer terugkeren van namen van burgemeester, wethouders en raadsleden in de lijsten van de samenstelling van besturen van maatschappelijke organisaties lijkt mij geen ideale toestand.
De bevorderende bestuurstaak kan ook bestaan in het mogelijk maken van bepaalde maatschappelijke activiteiten door financiële steun. De eis, dat de gemeentegelden op een verantwoorde wijze worden besteed, mag het gemeentebestuur evenwel niet verleiden tot het stellen van voorwaarden, waardoor de zelfstandigheid van de burgers in hun organisaties in wezen geweld wordt aangedaan. Met niet minder recht dan de gemeentebesturen kunnen de burgers in hun organisaties op de bres staan voor hun zelfstandigheid.
Spreiding van publieke verantwooqrdelijkheid door het inschakelen der gemeentenaren bij het vervullen van publieke taken
Volgens het gemeenteprogramma dient op de burgers en hun organisaties een beroep te worden gedaan teneinde hun oordeel in gemeentelijke zaken te vernemen en zich van hun medwerking bij de uitvoering van gemeentelijke taken te verzekeren. Zoals reeds werd gesteld, kan van de gemeentebestuurder niet worden verwacht, dat hij deskundig is op al de terreinen, die tegenwoordig door het gemeentebestuur worden bestreken. Hij moet erop kunnen rekenen, dat de deskundige oordelen, die hij behoeft om zich een politiek oordeel te kunnen vormen, hem bij wijze van advies bereiken. Ik wees U reeds op het deskundig oordeel als resultaat van openbare meningsvorming en in de vorm van ambtelijke adviezen. Ligt het niet voor de hand, dat het gemeentebestuur zich juist de deskundigheid van gemeentenaren ten nutte maakt? Aldus doet het gemeentebestuur hen delen in de publieke verantwoordelijkheid.

Ook de uitvoering van publieke taken biedt de mogelijkheid om van de bekwaamheid van gemeentenaren gebruik te maken. Door deze daadwerkelijke hulp bij de uitvoering van publieke taken delen gemeentenaren wederom in de publieke verantwoordelijkheid. Ik denk in dit verband aan

commissies en raden, die advies uitbrengen over gemeentelijke zaken en medewerking verlenen bij de uitvoering van gemeentelijke taken, b.v. op het gebied van gezondheidszorg, jeugdwerk en sport, cultuur. Ik citeer hier weer gaarne het gemeenteprogramma, artikel 5, letter f van de vijfde paragraaf van hoofdstuk II: ,,De gemeente bevordere de totstandkoming van een commissie voor jeugdzaken en sport, welke in nauw contact met de gemeentelijke overheid coördinerend en stimulerend ten aanzien van jeugdwerk en sport werkzaam zal zijn en aan welke de gemeente de uitvoering en het beheer van bepaalde projecten toevertrouwt". Veroorloof mij. Mijnheer de Voorzitter, deze wijzen van het doen delen van de burgers in de publieke verantwoordelijkheid nog iets verder te concretiseren. Om deskundig te worden voorgelicht b.v. in zaken de volksgezondheid betreffende, kan het gemeentebestuur een adviescommissie of een adviesraad in het leven roepen. Deze commissie of raad is dan een gemeentelijk instituut. Spreiding van publieke verantwoordelijkheid kan echter ook op andere wijze geschieden en wel door het inschakelen van maatschappelijke instituten voor het vervullen van publieke taken.
Het ligt in de lijn van de bevordering van de zelfwerkzaamheid der burgers, dat b.v. de organisaties, welke in de gemeente werkzaam zijn op het gebied van jeugdwerk en sport tot overleg en samenwerking worden gebracht. Van overheidswege zou daartoe het intiatief kunnen worden genomen. Opzet is dit overleg en die samenwerking in het belang te doen zijn van de organisaties die er aan deelnemen. Daarnaast kunnen overleg en samenwerking dienstbaar worden gemaakt aan het gemeentelijk belang. Overleg en samenwerking zouden de vorm kunnen aannemen van een zelfstandige stichting, in welker bestuur afgevaardigden van alle participerende organisaties zitting hebben. In verband met het gemeentelijk belang zou het gemeentebestuur zich kunnen doen vertegenwoordigen door gedelegeerden met een adviserende stem. Voor de verschillende terreinen van werkzaamheid zouden verschillende secties kunnen worden gevormd. Het gemeentebestuur wendt zich tot de stichting om advies in zaken het jeugdwerk en de sport betreffende, waaromtrent het gemeentebestuur een beslissing heeft te nemen. Men denke aan de subsidiëring van jeugdwerk en sport. Voorts zou b.v. het beheer van gemeentelijke sportvelden aan de stichting kunnen worden toevertrouwd. Met deze min of meer concrete uitwerking van het belangrijke desideratum van het doortrekken van de functionele decentralisatie ook op het terrein van het plaatselijk bestuur moge ik mijn uiteenzetting naar aanleiding van de inhoud van het gemeenteprogramma 1958 afsluiten. Ik heb mij beperkt tot enkele fundamentele en concrete punten.
Aard en betekenis van het gemeenteprogramma.

Thans moge ik, Mijnheer de Voorzitter, in het algemeen nog enkele gedachten ontwikkelen over het gemeenteprogramma, zijn aard en betekenis. Een politieke partij moet uitdrukking geven aan wat er in haar aan politieke wensen leeft. Het is haar wezenlijke taak daaraan gestalte te geven. In dit verband lijkt het van belang de totstandkoming van het gemeenteprogramma te memoreren.
Een commissie van deskundigen op het terrein van de gemeentepolitiek ontwerpt het programma. Aangenomen kan worden, dat de commissie bij het vervullen van haar taak personen raadpleegt, die meer in het bijzonder deskundig zijn op de verschillende terreinen waarnaar de zorg van het gemeentebestuur zich uitstrekt. De partijraad stelt het programma vast, niet dan nadat de partij in al haar geledingen het ontwerpprogramma heeft kunnen behandelen en voorstellen tot wijziging en aanvulling heeft kunnen doen. Al is het in een andere orde, ook hier krijgt de gedachte van spreiding van verantwoordelijkheid weer gestalte. Bij de totstandkoming worden niet alleen deskundigen betrokken in commissoriaal verband en de leiding van de partij. Het is de partij, die zich moet verwezenlijken onder meer in haar programma's. Deze moeten dan ook gedragen worden door de partij als geheel. Dit betekent echter niet, dat ieder lid van de partij en elk orgaan aan de totstandkoming van het programma deel moet hebben op dezelfde, op gelijke wijze. Gaat men van deze gelijkheidsgedachte uit als eis van democratie, dan meen ik dat men weer verstrikt raakt in de onaanvaardbare abstractie, dat de democratie een stelsel is van de samenleving van „homines politici". De taak van de commissie, van de verschillende geledingen van de partij en tenslotte van de partijraad is dan ook niet dezelfde. Er dient onderscheid te worden gemaakt tussen een deskundig oordeel en een min of meer algemeen oordeel. Het bij uitstek deskundige oordeel kan worden verwacht van de commissie. Het oordeel van de geledingen van de partij draagt een min of meer algemeen karakter. Ook de mate van activiteit bij het bijdragen tot het programma zal noodzakelijkerwijs verschillend zijn. Voor velen zal het niet meer kunnen zijn dan er kennis van te nemen en het te doen strekken tot vorming van het eigen oordeel. Dit is naar mijn mening geen miskenning van het uitgangspunt, dat het programma moet worden gedragen door de partij als geheel. Overigens dient men wat aan politieke wensen in de partij leeft niet te vereenzelvigen met het programma zelf, dat voor een aantal jaren wordt vastgesteld. Omstandigheden veranderen en met de omstandigheden de politieke wensen. Concrete politieke wensen zijn noodzakelijk aan ontwikkeling onderhevig. Voorts kunnen accenten zich verleggen. De volgorde van urgentie kan wijzigingen ondergaan. In dit verband moge ik de betekenis van het gemeenteprogramma voor de candidaten van de partij ter sprake brengen. Als ik het wel heb, is het niet de bedoeling de candidaten plaatselijk aan het algemene programma te binden. Het zou veeleer de bedoeling zijn deze candidaten een gedetailleerd uitgewerkte leidraad mee te geven. Ik vraag mij af, of de gedetailleerde, naar een zekere mate van volledigheid strevende uitwerking van politieke desiderata, zoals wij die kennen in het gemeenteprogramma van onze partij, geheel in overeenstemming is met het uitgangspunt, dat de partij zich als geheel moet uitdrukken in een programma. Een waarlijk door de partij als geheel gedragen programma kan zich naar mijn mening niet anders dan beperken tot enkele belangrijke, actuele desiderata. De huidige opzet lijkt mij wel aanvaardbaar, als men de in de partij levende politieke wensen, die — ik herhaal het — aan ontwikkeling onderhevig zijn, niet vereenzelvigt met het officiële programma. Zoals het recht niet mag worden vereenzelvigd met het geschreven recht, zo mag ook het
,,geschreven" gemeenteprogramma niet worden vereenzelvigd met de in de partij levende politieke wensen. Mijnheer de Voorzitter, ik moge de partij in overweging geven aan haar zelfverwerkelijking in een levend programma — als ik mij zo kortheidshalve mag uitdrukken — nog meer aandacht te schenken dan zij al doet.
Tot besluit van de opmerkingen over de aard en betekenis van het gemeenteprogramma nog enkele opmerkingen over de verhouding van het algemeen tot het plaatselijk programma. Plaatselijke programma's zijn in het algemeen gesproken nog een vrome wens. Dat er nog wel wat valt te gebeuren alvorens het tot plaatselijke programma's kan komen neemt niet weg, dat er naar moet worden gestreefd gestalte te geven aan de politieke wensen welke in de afdelingen leven.
De wenselijkheid van plaatselijke gemeenteprogramma's heeft haar consequenties voor het algemeen gemeenteprogramma van de partij. Het algemeen programma mag de plaatselijke programma's niet overbodig maken. Het ontbreken van plaatselijke programma's brengt echter met zich mede, dat het algemeen programma thans ook min of meer als plaatselijk programma fungeert. Dit biedt wellicht een verklaring voor zijn gedetailleerdheid. Naarmate evenwel de politieke wensen ook plaatselijk de gestalte van een programma gaan aannemen, ware ook om deze reden bij de samenstelling van het algemeen programma wijze beperking in acht te nemen. Hier doet zich ook weer de wenselijkheid van spreiding van verantwoordelijkheid gelden. Bovendien kan ook een afdeling van de partij aanspraak maken op zelfstandigheid, een zelfstandigheid die uiteraard moet worden beleefd binnen het verband van de partij als geheel.
Candidaatstelling voor de gemeenteraad
Wanneer het gemeenteprogramma als zodanig aan de orde is, is de neiging verklaarbaar het belang ervan te accentueren. Afweging van het belang van het programma tegen andere belangen doet het belang van het programma wel weer zijn juiste proporties herkrijgen. Reden waarom ik enige aandacht zou willen schenken aan de candidaatstelling, omdat het mij voorkomt dat het optreden van leden van de partij in de gemeenteraad belangrijker moet worden geacht dan het programma. Het is een overschatting van het programma te menen, dat het in concreto zou kunnen en moeten bevatten een oplossing voor alle denkbare problemen van gemeentelijk bestuur. Het is een onderschatting van het partijlid-gemeente- raadslid te menen, dat deze bij wijze van mechanische handeling het programma tot gelding brengt. Het is alsof ik weer de strikken ontwaar van een reeds bij herhaling gesignaleerde abstractie, de „homo politicus". Keuze van mensen is een moeilijke en delicate zaak, zeker als men bedenkt dat daarbij de samensteling van de fractie ook nog haar eisen stelt. Onze partij is een volkspartij, een gelukkige omstandigheid, die echter de taak van afdelingsbestuur en adviescommissie bij de candidaatstelling extra verzwaart.
Het afdelingsbestuur heeft bij de candidaatstelling leiding te geven. Ik zou het het gezag willen toewensen, dat nodig is om bekwame en wijze mensen in groteren getale bereid te vinden een candidatuur te aanvaarden.
Van welhaast niet te overschatten belang is ook de samenstelling van de adviescommissie. Het candidaatstellen door het afdelingsbestuur van personen, die algemeen de achting en het vertrouwen in de afdeling genieten, is wederom geen eenvoudige taak. Het lijkt mij echter het adequate middel om te voorkomen, dat in de adviescommissie de beraadslagingen meer de vorm gaan aannemen van touwtrekken tussen aanhangers van bepaalde candidaten of tussen verschillende maatschappelijke groepen dan een ernstige poging om tot samenstelling van een alleszins goede fractie te geraken.
En daarmede raken we aan de invloed van de maatschappelijke organisaties op de candidaatstelling. Wie zou kunnen pretenderen een juiste en effectieve oplossing te kunnen presenteren voor een probleem, dat verband houdt met de opbouw van onze partij? Elk voorschrift te dezen bewijst, hoe betrekkelijk, zeker in zaken als deze, voorschriften zijn. Het is vooral een zaak van goed begrip en wijs beleid van alle kanten: matiging van de kant van de maatschappelijke organisaties, erkenning van de kant van de partij van de betekenis van de maatschappelijke organisaties ook voor de partij en haar werk. Het goede begrip zal naar mijn mening zijn grondslag dienen te vinden in de erkenning, dat de partij als federatie van maatschappelijke organisaties een miskenning zou zijn van het politieke karakter van de partij.
Contact van de gemeenteraadsfractie
met afdeling van de partij en maatschappelijke organisaties
De maatschappelijke organisaties en hun invloed op het politieke leven verdienen niet alleen de aandacht in verband met de candidaatstelling. Contact van de fractie in de gemeenteraad met de maatschappelijke organisaties na de verkiezingen lijkt om twee redenen wenselijk: de fractie kan zich de deskundige inzichten van maatschappelijke organisaties in tal van gevallen ten nutte maken bij de vorming van het eigen politiek oordeel en anderzijds kan dit contact weer vorm geven aan de gedachte van spreiding der verantwoordelijkheid. Het onderhouden van contact van de fractie met het afdelingsbestuur ter plaatse ligt nog meer voor de hand. Het afdelingsbestuur lijkt immers de eerst aangewezene om de fractie over de politieke wensen, welke in de afdeling leven, in te lichten. Dat dit contact niet dient om de fractie een „last" in ontvangst te doen nemen is duidelijk, als men — ik ga aan het juridische verbod voorbij — de zelfstandigheid ook van raadslid en fractie in het oog houdt.
Staten- en gemeenteraadsverkiezingen en algemene politieke constellatie
En tenslotte, Mijnheer de Voorzitter, zijn wij dan in gedachten althans toegekomen aan het eindpunt van alle electorale activiteit van de partij van laag tot hoog, de uitslag van de verkiezingen voor de staten en gemeenteraden in het volgend jaar.
Het is begrijpelijk, dat de belangstelling van de leiding van de partij in het

bijzonder uitgaat naar de uitslag van deze verkiezingen in verband met de algemene politieke constellatie. Dit neemt niet weg, dat het belang van deze verkiezingen eerst en vooral gelegen is in het welslagen van de pogingen een bevredigend aantal bekwame leden van de partij gekozen te krijgen, die tezamen in hun colleges een goede fractie kunnen vormen, en bovendien dat de gekozenen er in slagen in samenwerking met andere fracties in de gedeputeerde staten en de colleges van burgemeester en wethouders een bevredigende positie in te nemen.

Uit het algemenere oogpunt van de partij bezien lijken mij de uitslagen in bepaalde gemeenten van meer dan plaatselijke betekenis. Hoe ontwikkelt zich met name het aantal stemmen op de K.V.P.-lijsten in die grotere gemeenten in het zuiden, die na de oorlog een sterke stijging van het aantal stemmen op de lijsten van de Partij van de Arbeid te zien hebben gegeven?

De belangstelling voor de verkiezingen uit het algemenere gezichtspunt van de partij betreft echter vooral de krachtsverhoudingen van de partijen, zoals deze en voorzover deze uit de uitslagen zullen blijken. Zullen zij een voortzetting laten zien van de ontwikkeling, die duidelijk werd bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1956? De kabinetsformatie in dat jaar markeerde de wijzigingen in de politieke verhoudingen. De wijzigingen waren van dien aard, dat gesproken werd van een overgangsperiode waarin het politieke leven van ons land was komen te verkeren. Zullen de uitslagen in 1958 tekening brengen in deze labiele toestand? Zijn daar aanwijzingen voor? De berichten over het samengaan van protestants-christelijke partijen in verschillende plaatsen lijken mij van meer dan plaatselijke betekenis. Ik moge hiervan een bevestiging zien in een recente verklaring van de voorzitter van de Antirevolutionaire Partij. Zonder er onmiddellijk conclusies aan te verbinden voor een samengaan in landelijk verband, lijkt mij in ieder geval de wens om plaatselijk samen te gaan een indicatie, die meer dan plaatselijk de aandacht verdient.

Dat de ongunstiger geworden economische situatie ten tijde van de verkiezingen geheel in haar tegendeel zal zijn verkeerd, komt mij niet waarschijnlijk voor. Interessant zal het zijn, of uit de uitslagen ook zal kunnen worden geconcludeerd tot een bepaalde politieke reactie van de kiezers op de economische ontwikkeling. Allemaal vragen, geen profetieën!

Mijn belangstelling. Mijnheer de Voorzitter, en daarmede eindig ik, gaat voorlopig uit naar de verdere electorale activiteit, met name in het bijzonder naar de wijze waarop de candidatenlijsten in de afdelingen van onze partij tot stand zullen komen. De betekenis hiervan worde niet onderschat. De wijze waarop dat geschiedt, zal, hoop ik, een uitdrukking zijn van de groei in kwalitatieve zin van onze partij als partij, juist in haar plaatselijke en regionale geledingen!